

УДК 378:373.3/.5.091.12.011.3-051:78

Плахоніна Т. Ю., Дорошенко Т. В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті проаналізовано різні підходи вчених до проблеми формування методичної компетентності майбутніх учителів, зокрема учителів музичного мистецтва; обґрунтовано сутність та особливості методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, що проявляється в наявності у студентів здібностей до організації та здійснення процесу музичної освіти школярів на рівні сучасних художньо-освітніх вимог; визначені педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. На основі аналізу наукової літератури та передового педагогічного досвіду схарактеризовано методи, що сприяють формуванню методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: методична компетентність, методична задача, педагогічні умови, формування методичної компетентності, методи формування методичної компетентності, майбутній учитель музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Прагнення України стати повноправним членом Європейської спільноти вимагає орієнтації системи вищої освіти на підготовку фахівців із високим рівнем професійної компетентності, конкурентноспроможних і мобільних на ринку праці. Тому на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти виникла потреба у підготовці компетентного педагога, здатного не лише адаптуватися до постійних нововведень в освітній процес, але й удосконалювати їх, творчо підходити до розробки власних методик навчання та виховання.

Компетентнісно-орієнтована система освіти відповідає вимогам Концепції розвитку освіти до 2025 року та Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року і є на сьогодні одним із найважливіших напрямів удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів, зокрема вчителів музичного мистецтва.

Таке удосконалення системи вищої освіти на компетентнісній основі актуалізує пошук ефективних шляхів досягнення нової мети процесу навчання – становлення компетентного професіонала через формування у нього професійних компетентностей [8; 9].

Професійна компетентність педагога в більшості досліджень науковців (Т. Ісаєва, О. Лебедева, А. Маркова, В. Мішеченко, А. Міщенко, К. Попов, В. Сластьонін та ін.) представлена як складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь і особистісних властивостей, які зумовлюють готовність до актуального виконання педагогічної діяльності.

В структурі професійної компетентності вчителя важливе місце займає методична компетентність. Сучасний учитель музичного мистецтва має відрізнятися не лише високим рівнем інформаційної та виконавської культури, але й вмінням ефективно організувати процес навчання в залежності від видів і форм музично-художньої діяльності, що використовуються на уроці з урахуванням здібностей, віку, особливостей музичного сприйняття й естетичної культури учнів. У такий спосіб формування методичної компетентності сучасного вчителя музичного мистецтва передбачає розвиток уміння раціонального вибору шляхів і засобів успішного здійснення музично-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методична підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, в результаті якої формується методична компетентність, є складовою його загальної фахової підготовки. Вивченню цього питання присвятили свої дослідження: І. Агапов, К. Авраменко, О. Апраксіна, І. Боднарук, Т. Бодрова, Н. Верещагіна, А. Вербицький, С. Горбенко, Р. Гургула, М. Головань, В. Гузєєв, А. Гура, Ж. Делор, Г. Дицьо, І. Зимня, В. Зімін, Н. Кузьміна, А. Козир, Я. Кодлюк, А. Комишан, О. Кучай, В. Луговий, Л. Мітіна, А. Овчарук, Н. Побірченко, Е. Печерська, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Селевко, Т. Сорочан, М. Степко, Л. Таланова, Л. Теряєва, А. Хугорський, С. Шишов, Ван Юе, Н. Цюлюпа та ін.

На думку О. Апраксіної, методична підготовка майбутніх учителів музики є підґрунтям для налагодження взаємозв'язків між різними навчальними дисциплінами та педагогічною практикою [2]. Н. Верещагіна розглядає її як процес навчання й самонавчання майбутніх фахівців до здійснення методичної діяльності, яка ґрунтується на наукових досягненнях педагогіки, психології, теорії та методики навчання [5]. К. Авраменко методичну підготовку вчителя музики вважає системоутворюючим

компонентом професійної підготовки педагога; самостійною динамічною та комплексною системою, що віддзеркалює її зміст, структуру й функції [1]. У якості системи організації навчально-виховного процесу розглядає методичну підготовку студентів мистецько-педагогічних вишів Р. Гургула [7]. Дослідниця звертає увагу на той факт, що така організація передбачає систематизацію та поглиблення набутих методичних знань, постійне вдосконалення практичних умінь і навичок з метою підготовки майбутніх учителів музики до організації різних видів практичної діяльності в школі, формування їх методичної самостійності.

Отже, більшість науковців у галузі мистецької освіти визначає методичну підготовку як процес і результат засвоєння теоретичних знань з методики музичного навчання і виховання, формування фахових методичних знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому вчителю музичного мистецтва для здійснення професійної діяльності.

Методичну підготовку можна також розглядати як педагогічну систему з певним змістом і структурою, яка пов'язана із засвоєнням методичних знань і активним залученням майбутнього фахівця до практичної методичної діяльності з метою формування в нього методичної компетентності [4].

Учені (О. Борзенкова, Н. Глузман, О. Зубков, К. Кожухов, С. Скворцова, В. Шаган та інші) розглядають методичну компетентність майбутнього фахівця в педагогічній галузі через теоретичну і практичну готовність до проведення занять, зумовлену наявністю в нього дидактико-психологічних знань, умінь та досвіду вирішення методичних задач.

Деякі аспекти й особливості формування методичної компетентності майбутніх учителів музики у своїх дослідженнях висвітлювали Л. Арчажникова, А. Козир, М. Михаськова, Л. Теряєва, Н. Цюлюпа, О. Щолокова та ін. Педагоги характеризують означений феномен як здатність застосовувати в нових умовах набуті знання, уміння й досвід музично-педагогічної діяльності.

Проте у педагогічній теорії і практиці склалася ситуація, яка характеризується низкою суперечностей: між об'єктивно зумовленою необхідністю теоретичного осмислення змістовних, організаційно-педагогічних і процесуально-дієвих засобів розвитку методичної компетентності вчителів і слабкою науково-теоретичною розробленістю даного питання; між складним характером процесу розвитку методичної компетентності вчителів і неопрацьованістю науково-методичного забезпечення здійснення даного процесу в умовах вищої школи. Визначення ефективних шляхів формування методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва значною мірою залежить від визначення педагогічних умов та методів розвитку цієї інтегративної якості педагога. Саме цей аспект і потребує подальшого детального вивчення [4].

Мета статті: визначити педагогічні умови і методи, що сприяють формуванню методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Методична компетентність, на думку учених-педагогів (О. Апраксина І. Зимня, А. Хуторський та інші), є важливим компонентом готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійної діяльності. Вона пов'язана з вибором методів навчання, засобів, форм і методів педагогічного впливу. Методична компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва є системним особистісним утворенням, яке проявляється в наявності у студентів здібностей до організації та здійснення процесу музичного навчання школярів на рівні сучасних художньо-освітніх вимог, успішного вирішення методичних завдань, професійної самореалізації та самовдосконалення. Проблема формування методичної компетентності студентів завжди була однією з головних, а сьогодні стала основою практичної фахової діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Формування методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва є досить складним процесом, результативність якого залежить від створення певних педагогічних умов. Враховуючи соціальні вимоги до діяльності вчителя музичного мистецтва, важливо спрямувати його підготовку на виховання широко освіченої особистості, забезпечення наступності й подальшого розвитку музичної культури. Адже, широка ерудиція і виконавська майстерність учителя музичного мистецтва, його активні дії сприяють розширенню світогляду учнів, формуванню їх духовного світу. Задовольнити різноманітні потреби учнів може тільки той учитель, який сам багато знає та вміє. Важливість підготовки такого фахівця тісно пов'язана із завданнями інтенсифікації навчання, посилення його розвивального ефекту.

На думку вчених (Г. Костюк, В. Моляко, В. Семиченко та ін.), процес методичної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів повинен ґрунтуватися на таких принципах: комплексного підходу до процесу опанування навчальним матеріалом; підкріплення теоретичних знань музично-слуховим аналізом; підпорядкованості теоретичного матеріалу конкретним педагогічним завданням; творчої самореалізації студентів у педагогічній діяльності. Застосування цих принципів пояснюється логікою педагогічного процесу та закономірними зв'язками між окремими його компонентами і дозволяє отримувати оптимальний результат у музично-педагогічній діяльності.

Спираючись на ці принципи, обґрунтуємо педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

З метою стимулювання методичної спрямованості визначено першу умову формування методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва – *цілеспрямований розвиток мотивації і вольових якостей студентів до процесу навчання*. Вона спрямована на стійку їх зацікавленість майбутньою професією і формує установку на здобуття методичних знань для педагогічної діяльності.

Мотивація навчання включає багато складових (суспільні ідеали, цілі, потреби, інтереси, емоції, оцінки), які постійно змінюються і вступають у взаємодію між собою.

В діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва її особливістю є прагнення отримати теоретичні та практичні знання з метою передавати набуті знання й музичні цінності майбутнім поколінням.

Отже, на основі здійснення аналізу науково-методичної літератури і власного педагогічного досвіду розглядаємо цілеспрямований розвиток мотиваційної сфери та вольових якостей майбутнього вчителя як одну з найважливіших педагогічних умов формування методичної компетентності. Звідси впливає важливість наступної педагогічної умови – це *організація навчання на основі доцільно відібраного теоретико-методичного матеріалу*.

На думку С. Гончаренка, методика конкретного предмета досліджує його зміст і характер навчального процесу. У структурі педагогічного впливу ці знання трансформуються залежно від орієнтації педагога на певні умови, можливості, рівень навчально-пізнавальної діяльності [6]. За своєю сутністю така діяльність є способом розумової взаємодії педагога із засобами і методами навчання і виховання. Її характерною рисою стає моделювання та вдосконалення навчально-виховного процесу. З урахуванням цих положень методичну підготовку вчителя музичного мистецтва можна розглядати як послідовний, цілеспрямований процес і результат засвоєння систематизованих знань і умінь в галузі музичного мистецтва.

Важливим моментом у формуванні методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва є впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, які надають перевагу особистісно-суб'єктивному фактору, сприяють формуванню самостійних творчих умінь студентів і дозволяють максимально наблизити умови навчання до умов майбутньої діяльності студентів-музикантів. Так, у процесі вивчення музичного твору передбачається осмислення студентами таких питань: під час розкриття яких тем уроків можна використовувати означений музичний твір; скласти характеристику музичного твору для різних вікових груп; скласти оркестровий супровід (шумові інструменти) для виконання учнями молодших класів даної п'єси; зробити вибірку музичних творів для слухання, що поєднані з даною п'єсою єдиним змістом; виділити в п'єсі тематичний план і прослідкувати його динамічний розвиток.

Третя педагогічна умова формування методичної компетентності – *активізація виконавської діяльності студентів, що стимулює їх пізнавальний інтерес до музичного мистецтва і забезпечує продуктивність педагогічного мислення*.

У музично-педагогічній літературі постійно підкреслюється, що виконавська діяльність учителя за своїм змістом, формами і умовами є специфічною. Першорядного значення для професійної діяльності вчителя музичного мистецтва набуває визначення методів і прийомів ефективного педагогічного впливу на учнів засобами музично-виконавського мистецтва, які за своїми якісними характеристиками повинні бути доступними рівню їх музичного сприймання [10].

Виконавська діяльність студентів може виступати у різних формах (участь в академічних і звітних концертах кафедри та відкритих концертах викладачів виконавських дисциплін, виступи у шкільних аудиторіях, оркестрово-ансамблева діяльність тощо). Останнім часом популярності набувають музичні конкурси з різними програмними вимогами. Кожна з цих форм виконавської діяльності висуває різні вимоги до підготовки студентів.

Разом з тим важливим недоліком методичної підготовки в даному випадку вважається недостатній розвиток або відсутність виконавських умінь педагога, які позначаються на його спілкуванні з учнями, на вмінні розвивати їх емоційно-чуттєву сферу, естетичні смаки, мобілізувати виконавську волю і творчі сили.

Звідси впливає важливість наступної педагогічної умови, за якої можливе формування методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва – *орієнтація студентів на самооцінку досягнутого рівня методичної компетентності*.

У наукових педагогічних дослідженнях оцінювання розглядається, з одного боку, як необхідний чинник ефективного управління виховним процесом, а з іншого – як елемент виявлення ступеня сформованості певних якостей. Разом з тим оцінювання є важливим чинником безпосередньої фахової діяльності, сутність якої полягає у здатності не тільки встановлювати недоліки, а й виявляти причини та передбачати результат, знаходити можливості їх корекції.

У контексті музично-педагогічної діяльності діагностичне оцінювання виступає важливою складовою фахової компетентності, що забезпечує високу ефективність виконавської та педагогічної діяльності.

Одним із шляхів реалізації виділених умов включення студентів до продуктивних форм творчої діяльності є застосування низки методів. Важливу роль у розвитку творчої діяльності й накопиченні професійно-методичного досвіду студентів відіграють *методичні задачі*. Під методичною задачею вчені розуміють таке навчальне завдання, у якому моделюється певний елемент методичної ситуації. Її вирішення передбачає усвідомлення проблеми, умов, стосовно яких задача має бути вирішена, та актуалізацію необхідних знань. В процесі фахової підготовки можливі такі методичні задачі: проаналізувати готовий варіант вирішення методичної ситуації; обрати одного з кількох запропонованих варіантів вирішення методичної проблеми; аналіз і добір завдань; самостійний пошук і вирішення методичної проблеми або самостійне виконання методичних дій за певних умов; проаналізувати готовий варіант вирішення методичної ситуації, обґрунтувати доцільність (недоцільність) добору вчителем вправ, типу та структури уроку, методичного підходу до опрацювання певної теми тощо.

Вирішення подібних завдань у процесі моделювання ситуацій створює на заняттях атмосферу пошуку та творчості, ініціює здатність студента до творчої самореалізації та сприяє перенесенню теоретичних набутих знань, умінь і навичок безпосередньо до практичної методичної діяльності.

Метод ТРВЗ (теорія рішення винахідницьких завдань) використовується як інструмент пошуку оригінальних ідей у процесі вдосконалення методичної компетентності. Такий метод складається з безлічі інструментів і методів, що дозволяють у будь-якій проблемній ситуації прийняти креативне й ефективне рішення. На думку вчених (Н. Цюлюпа, Ван Юе та інші), цей метод містить у собі чотири структурні одиниці: систематика, знання, аналогії, бачення.

Механізмом реалізації *методу художнього контексту* виступають різноманітні зв'язки музики з іншими видами мистецтва, художніми образами, теоретичними дисциплінами (сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних форм, аранжування).

Метод моделювання навчальних ситуацій стимулює студентів до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку, готує майбутніх педагогів до співпраці з учнями. При цьому одну й ту саму педагогічну ситуацію варто моделювати по-різному, тоді якість змодельованої ситуації буде безпосередньо залежати від знань студента та його креативного мислення.

Наступний метод – *метод елективності*. Цей метод припускає створення системи багаторівневої методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, що враховує індивідуальні особливості студентів (здібності, рівень довузівської підготовки), й надає кожному можливість максимального розкриття здібностей для набуття відповідної до цих здібностей освіти. При цьому індивідуалізація навчання може здійснюватися за змістом (можливість корегування виконавських труднощів), за обсягом (використання індивідуальних планів роботи) і за часом (зміна в певних межах регламенту вивчення певного обсягу навчального матеріалу відповідно до індивідуально-психологічних особливостей, здібностей і рівня довузівської підготовки студентів).

Одним із шляхів удосконалення методичної компетентності майбутніх учителів музики став також *метод емоційної драматургії*. Метод емоційної драматургії використовується під час розробки вчителем музики сценарію уроку. Драматургія уроку (послідовність навчальних завдань, зміст і обсяг музики, що звучить, кульмінація уроку, «післядія», емоційний тонус) визначається залежно від смислових акцентів на тому або іншому музичному творі, від позитивного ставлення школярів до тем або інших видів музикування, рівня загального й музичного розвитку учнів класу. У такому розумінні метод емоційної драматургії (Е. Абдуллін) близький до метода емоційного впливу (Л. Дмитрієва та Н. Чорноіваненко).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, актуальність проблеми формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва зумовлено недостатньою її теоретичною розробкою, а також використанням в освітньому процесі невідповідних форм, методів і засобів. На підставі аналізу наукових джерел було визначено основні педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва:

- цілеспрямований розвиток мотивації і вольових якостей студентів до процесу навчання;
- організація навчання на основі доцільно відібраного теоретико-методичного матеріалу;
- активізація виконавської діяльності студентів, що стимулює їх пізнавальний інтерес до музичного мистецтва і забезпечує продуктивність педагогічного мислення;
- орієнтація студентів на самооцінку досягнутого рівня методичної компетентності [10].

Використання в освітньому процесі схарактеризованих методів формування методичної компетентності сприятиме розвитку творчих здібностей майбутніх учителів музичного мистецтва, дозволить максимально наблизити умови навчання до умов майбутньої діяльності, зорієнтує на самоосвіту і свідомий саморозвиток та надасть можливості достатньої варіативності у виборі засобів вирішення художньо-виконавських і вербально-інтерпретаційних завдань, включення їх до дослідницької і проєктувальної роботи.

На основі викладеного вище є підстави стверджувати, що створення в освітньому процесі визначених педагогічних умов, запровадження наведених методів дозволить підготувати майбутніх учителів з достатнім рівнем теоретичних знань і практичних умінь, що забезпечить високий рівень методичної компетентності.

Подальшого наукового розгляду заслугове питання залежності успішності процесу формування методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва від того, наскільки всебічно віддзеркалена методична підготовка в усіх фахових дисциплінах навчального плану.

Використані джерела

1. Авраменко К. Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956–1996) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2002. 22 с.
2. Апраסקина О. А. Методика музикального виховання в школі. Москва, 1983. 222 с.
3. Бодрова Т. О. Методична підготовка майбутніх учителів музики. *Наукові записки: Психолого-педагогічні науки. Серія: Наукові видання Ніжинської вищої школи*. 2015. № 1. С. 7–12.
4. Ван Юе. Формування методичної компетенції майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі навчання гри на фортепіано: дис. ... канд. наук із теорії та методики музичного навчання: 13.00.02 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2017.
5. Верещагіна Н. О. Методическая подготовка бакалавров и магистров в области естественнонаучного образования: методология, теория и перспективы : монография. Санкт-Петербург, 2011. 156 с.
6. Гончаренко С. У. Методика як наука. Київ-Хмельницький, 2000. 30 с.
7. Гургула Р. Специфіка професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя музики. URL: <http://intkonf.org/gurgula-r-i-spetsifika-profesiyno-metodichnoyi-pidgotovkimaybutnogovchitelya-muziki>. (дата звернення: 24.06.2018).
8. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015–2025. URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncers.pdf (дата звернення: 24.06.2018).
9. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект). URL: <http://tnpu.edu.ua/EKTS/strate2014.pdf> (дата звернення: 24.06.2018).
10. Цюлюпа Н.Л. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки: дис. ... канд. наук із теорії та методики музичного навчання: 13.00.02 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2009.

Plakhonina T., Doroshenko T.

PEDAGOGICAL CONDITIONS AND METHODS OF DEVELOPING THE METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TESCHERS OF MUSICAL ART

Methodical competence is defined as the main component of the professional competence of a teacher of musical art.

It is connected with the choice of teaching methods, means, forms and methods of pedagogical influence.

Methodical competence of the future teacher of musical art is a systemic personal education. It is manifested in the students' ability to organize and implement the process of pedagogical music education of schoolchildren at the level of modern artistic and educational requirements, the successful solution of methodological problems, professional self-realization and self-improvement.

The article analyzes current research of music teachers; grounds features of the methodological competence of the musical art teacher which are manifested in the students' ability to organize and implement the process of musical education for schoolchildren at the level of modern artistic and educational requirements; defines the pedagogical conditions of methodical competence, namely: targeted development of the students' motivation and volitional qualities in the learning process; organization of training on the basis of appropriately selected theoretical and methodological material; activization of students performing activities, which stimulates their cognitive interest in music art and provides pedagogical thinking process; the students' orientation to the self-esteem of the achieved level of methodological competence; gives pedagogical methods which help to improve the methodological competence of the future teacher of musical art in the process of training, namely: theory of solving inventive problems, artistic context method, method of modeling learning situations, method of selectivity, method of emotional drama lesson, method of emotional impact.

Key words: *methodological competence, methodical task, pedagogical conditions, the formation of methodical competence, methods for the formation of methodical competence, the future teacher of musical art.*

Стаття надійшла до редакції 26.06.2018 р.